ՅԱԿՈՒԲԻ

ՏԱՐԻԽ
(ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆ)

ԾԱՆՈԹԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

[1] *Նիկիա – Նկատի ունի Եկեղեցու տիեզերական առաջին ժողովը, որ տեղի ունեցավ Նիկիայում՝ 325 թվականին: Նիկիայի ժողովը հրավիրեց Կոնստանտին Ա կայսրը: Այս ժողովի ժամանակ դատապարտվեց «արիոսականություն», որը համարվեց աղանդ և մշակվեց բոլոր քրիստոնյաների համար պարտադիր հավատի խորհրդանիշը:* (Сов. Ист. Энц., т. 10, стр. 209):

[2] *... քրիստոնյաների երկրորդ ժողովը – Սա Եկեղեցու տիեզերական երկրորդ ժողովն է, որ տեղի ունեցավ 381 թվականին Բյուզանդիոնում (Կոստանդնուպոլսում): Այն նպատակ ուներ ամրապնդել եկեղեցու կենտրոնացվածությունը և առավել հստակ ձևակերպել ուղղափառ վարդապետությունը:* (Сов. Ист. Энц., т. 7, стр. 821):

[3] *... քրիստոնյաների երրորդ ժողովը – Սա 431 թվականին Եփեսոսում դումարված Տիեզերական ժողովն է: Թեոդոսիոս Բ կայսեր կողմից հրավիրված այս ժողովի նպատակն էր որոշել եկեղեցու վերաբերմունքը նեստորականության հանդեպ: Ժողովի ընթացքում եպիսկոպոսները բաժանվեցին երկու խմբի. մեկը՝ Կյուրեղ Ալեքսանդրիացու և Եփեսոսի եպիսկոպոս Մեմնոնի ղեկավարությամբ, պաշտպանում էր ուղղափառ ուղղությունը, իսկ մյուս խումբը՝ Կոստանդնուպոլսի Նեստոր պատրիարքի և Անտիոքի պատրիարք Հովհանի ղեկավարությամբ, պաշտպանում էր նեստորականներին: Հռոմի պապ Կելեստինոս Ա-ը իր ներկայացուցիչների միջոցով ևս աջակցում էր հականեստորականներին: Երկու խմբերի միջև խիստ վեճ տեղի ունեցավ, փոխադարձաբար բանադրեցին միմյանց: Ի վերջո, մեծ դժվարությամբ, Կյուրեղը հասավ նրան, որ Նեստորը գահընկեց արվեց: Ժողովը, ի վերջո, դատապարտեց նեստորականությունը: Սակայն դրանից հետո էլ պայքարը վերջիններիս և ուղղափառ եկեղեցու միջև շարունակվեց և միայն 435 թվականին էր, որ կայսերական որոշումով նեստորականությունը հռչակվեց որպես աղանդ:* (Сов. Ист. Энц., т. 16, стр. 677):

[4] *Նեստորը – Կոստանդնուպոլսի պատրիարքն էր (մահ. մոտ. 451 թ.), որի ուսմունքը տարբերվում էր ուղղափառ քրիստոնեությունից: Նեստորը դտնում էր, որ Հիսուսը պարզապես մարդ է, որը սուրբ հոգու ներշնչմամբ դարձել է մեսիա (Քրիստոս): 431 թվականի Եփեսոսի տիեզերական ժողովից հետո Նեստորը դահընկեց արվեց ու աքսորվեց, իսկ նեստորականները հետապնդվելով Բյուզանդիայում անցան Միջագետք, Իրան, Միջին Ասիա, հետագայում նրանց մի մասը հասավ Հեռավոր Ջինաստան:* (Сов. Ист. Энц., т. 10, стр. 141):

[5] *Կյուրեղը (Կիրիլլոս) – Կյուրեղ Ալեքսանդրիացին (ծնվ. Դ դ. 70-ական թթ. – մահ. 444) 412 թվականին դարձավ Ալեքսանդրիայի պատրիարք, նշանավոր աստվածաբան էր ու պերճախոս քարոզիչ: Կյուրեղ Ալեքսանդրիացին համառ պայքար մղեց ուղղափառ քրիստոնեությունից չեղումների և հատկապես նեստորականության դեմ: Միաժամանակ նա ամեն կերպ փորձում էր պահպանել եկեղեցու միասնականությունը: Նա վճռորոշ դեր խաղաց Եփեսոսի տիեզերական ժողովում:*

[6] *.. չորրորդ ժողովը – Նկատի ունի այն տիեզերական ժողովը, որը հրավիրվեց 449 թվականին՝ Եփեսոսում: Ինչպես և նախորդը, այս ժողովը ևս հրավիրեց Թեոդոսիոս Բ-ը: Այս անգամ խնդիրը եկեղեցու դիրքորոշումն էր միաբնակների (մոնոֆիզիտներ) հանդեպ: Միաբնակության հիմնադիր էր համարվում Եվտիքես վանահայրը*

Կոստանդնուպոլսից: Այս ժողովում պայքար ծավալվեց Կոստանդնուպոլսի և Ալեքսանդրիայի աթոռների միջև: Վերջիններս պաշտպանում էին Եվտիքեսի տեսակետները և, հենվելով կայսեր աջակցության վրա, հաղթանակ տարան: Սա Եվտիքեսյան միարնակության հաղթանակն էր, որը սակայն ժամանակավոր բնույթ էր կրում: 449-ի ժողովը թվով չորրորդն էր (ինչպես իրավացիորեն նշում է Յակուրին) սակայն, քանի որ այդ ժողովը հետադայում մերժվեց եկեղեցու կողմից, ներկայում չորրորդ է համարվում հաջորդ՝ Քաղկեդոնի ժողովը: (Сов. Ист. Энц., т. 16, стр. 677):

7 Թարսիոսը – (հուն. նչ. Տարսոնցի) – Հավանաբար նկատի ունի Կոստանդնուպոլսի վանահայր Եվտիքեսին՝ միարնակության հիմնադրին: 431-ի տիեզերական ժողովից հետո Եվտիքեսը միարնակության սկզբունքը հասցրեց ծայրահեղության (Քրիստոսի մեջ մարդկային բնությունը կլանված է աստվածայինով): Եվտիքեսյան միարնակները 451-ի Քաղկեդոնի տիեզերական ժողովում քննադատվեցին, և հաստատվեց երկարնակությունը: Ալեքսանդրիայի, Եփեսոսի, Ասորիքի, Պաղեստինի եկեղեցիները չընդունեցին Քաղկեդոնի որոշումները: Հայաստանյայց եկեղեցին 506-ի Դվինի եկեղեցական ժողովում դատապարտեց թե՛ եվտիքեսյաններին, թե՛ քաղկեդոնականներին՝ հավատարիմ մնալով 431-ի Եփեսոսի տիեզերական ժողովի վարդապետությանը, ըստ որի Հիսուս Քրիստոսի մեջ աստվածայինն ու մարդկայինը միավորված են անխառն ու անբաժանելի կերպով: (Հայկ. սովետ. հանրագիտարան, հ. 7, էջ 522):

8 Հակորիկներ (Յակուրիյա) – Հակորիկյան եկեղեցին ասորիների միարնակ եկեղեցու ավանդապահ թևի անվանումն է: Առաջացել է 560-570-ական թթ., երբ Ասորիների միարնակ եկեղեցին, ներքին երկպառակությունների հետևանքով, երկփեղկվել էր: Առաջին մասը, Անտիոքի Պողոս պատրիարքի անունով, կոչվել է՝ Պողոսյան եկեղեցի, երկրորդը՝ Եդեսիայի եպիսկոպոս Հակոբ Բարադեոսի (490-578) անունով՝ Հակորիկյան եկեղեցի: Հակորիկյան եկեղեցին ունեցել է իր ինքնուրույն պատրիարքը, որի նստավայրը սկզբնական շրջանում Անտիոքն էր: Հետագայում, թեպետ նստավայրը հաճախ է փոխվել, բայց Հակորիկյան եկեղեցու գլուխը շարունակել է կոչվել Անտիոքի պատրիարք: Այստեղ Յակուրին անշուշտ նկատի ունի ընդհանրապես բոլոր միարնակներին: Անշուշտ նշված դեպքերի ժամանակ Հակորիկյան (Յակուրիյա) անունով եկեղեցի գոյություն չուներ, բայց պատմիչը օգտագործում է իր ապրած ժամանակվա անվանումը: (Հայկ. սովետ. հանրագիտարան, հ. 6, էջ 70):

9 ... Կոստանդնուպոլսում հավաքվեց վեց հարյուր երեսուն եպիսկոպոս – Նկատի ունի չորրորդ (փաստացի հինգերորդ) տիեզերական ժողովը, որ տեղի ունեցավ 451 թվականին՝ Քաղկեդոնում: Այն հրավիրեց Արևելահռոմեական (Բյուզանդիա) կայսր Մարկիանոսը (450-457): Ժողովը դատապարտեց միարնակությունը և ամբողջովին մերժեց նախորդ՝ Եփեսոսի (449) ժողովի որոշումները: Սա փաստորեն եկեղեցու առաջին մեծ խզումն էր, որից հետո քրիստոնյաները բաժանվեցին քաղկեդոնականների ու հակաքաղկեդոնականների: Այս հարցում Կոստանդնուպոլսի ու Հռոմի աթոռները միասնական դիրք գրավեցին, կայսրը ևս, Ալեքսանդրիայի աթոռի անջատողական միտումներից վախեցած, աջակցեց նրանց: Քաղկեդոնի որոշումները չընդունեցին Սիրիայի ու Եգիպտոսի եկեղեցիները: 506-ի Դվինի ժողովում նույնպիսի դիրքորոշում արտահայտեց նաև Հայաստանյայց առաքելական եկեղեցին: (Сов. Ист. Энц., т. 15, стр. 498):

10 Մարկիանոս – Բյուզանդիայի կայսր (450-457):

11 Լևոն (Արյուն) – Բյուզանդիայի Լևոն Ա կայսր (457-474):

12 Զենոնը – Բյուզանդիայի կայսր նախ՝ 474-475 ապա նաև՝ 476-491 թթ. : Զենոնի երկու գահակալությունների միջև իշխել է Վասիլիսկոսը (475-476):

13 Անաստասիոսը (Անաստասիուս) – Բյուզանդիայի կայսր (491-518):

14 .... քրիստոնյաների հինգերորդ ժողովը – եկեղեցու տիեզերական հինգերորդ ժո-

դովը տեղի է ունեցել Կոստանդնուպոլսում՝ 533 թվականին:

15 Հուստինոս (Յուսթուս) Երկրորդը – Հուստինոս Բ կայսր(565-578): Այստեղ պատմիչը չի հիշատակում նախորդ երկու կայսրերին՝ Հուստինոս Ա (518-527) և Հուստինիանոս Ա (527-565):

16 Հուստինոս Երրորդը - Բյուզանդիայի կայսր Հուստինոս Գ (565-578):

17 Հերակլ – Տե՛ս Խալիֆա իբն Խայյաթ, ծնթդր. 3:

18 Կոստանդին – Տե՛ս Բալադուրի, ծնթդր. 75:

19 ...քրիստոնյաների վեցերորդ ժողովը - Այս տիեզերական ժողովը ևս կայացել է Կոստանդնուպոլսում 680-681 թվականներին:

20 Խթախթ – Տե՛ս Խալիֆա իբն Խայյաթ, ծնթդր. 13 :

21 Արտավան (Արդաուան) – Վերջին պարթև Արշակունի արքա Արտավան Ե (209-224):

22 Շապուհ (Սարուր) – Սասանյան արքա Շապուհ Ա (241/243 - 272):

23 Մանի իբն Համմադ ալ-Զինդիկ (հերձվածող) – Խոսքը Գ դարում Մերձավոր Արևելքում տարածում գտած կրոնական ուսմունքի՝ մանիքեության հիմնադրի մասին է: Մանիքեությունը ուղղված էր Սասանյան Իրանի պաշտոնական կրոնի՝ դրադաշտականության դեմ: Այս ուսմունքն իր մեջ ներառում էր տարբեր տարբեր կրոններից: Հիմնական դաղափարը դուալիստական էր՝ լույսի (բարու) և խավարի (չարի) նախասկիզբը աշխարհում: Մանին ուսուցանում էր, որ չարը որպես նախասկիզբ, նույնքան ինքնակա է, որքան բարին: Մանիքեության դեմ պայքար ծավալեցին ոչ միայն դրադաշտականները, այլև քրիստոնեական եկեղեցին: Հետագայում՝ 8-9-րդ դարերում մահմեդականները ևս հալածեցին մանիքեականներին: (Հայկ. սովետ. հանրագիտարան, հ. 7, էջ 224):

24 Ցարմուք – Տե՛ս Խալիֆա իբն Խայյաթ, ծնթդր. 1:

25 Հաղկերտ – Սասանյան վերջին արքա Հաղկերտ Գ (632-651):

26 ... դրեց [թվականը] Հիջրայից – Մուհամմադ մարգարեի դաղթը Մեքքայից Մադինա 622 թվականի սեպտեմբերին: «Հիջրա» բառը հաճախ թարգմանվում է որպես «դաղթ», բայց ավելի ճշգրիտ «հաջարա» բայը նշանակում է կտրել մեկին ընկերակցությունից, ընկերական հարաբերությունների խզում և այլն:

Մեքքայի վերնախավի հետապնդումներից փախչելով Մուհամմադը իր ամենամոտ զինակիցների հետ, նախապես պայմանավորված լինելով Մադինայի բոլոր դլխավոր տոհմերի հետ, դաղտնի դուրս եկավ Մեքքայից ու 622 թ. սեպտեմբերի 24-ին հասավ Մադինա: Հենց այս իրադարձությունից էլ հաշվվում է Հիջրայի թվականը: (Hidjra, W. Montgomery Watt, EOI, CD-ROM, (III: 366a)).

27 Իրդար - կամ արդար: Տե՛ս Բալադուրի, ծնթդր. 17:

28 Հարիր իբն Մասամա ալ-Ֆիհրի – Տե՛ս Խալիֆա իբն Խայյաթ, ծնթդր. 10:

29 Մաուլա Վարդան - Տե՛ս Վարդանի չուկա, Բալադուրի, ծնթդր. 195:

30 Հուսայնի սպանությունը - Հուսայն իբն Ալի Աբու Աբդալլահ ալ-Շահիդը (626 – 680) Ալի իբն Աբու Թալիբ խալիֆայի կրտսեր որդին էր: Նրա մայրն էր Ֆաթիման՝ Մուհամմադ մարգարեի դուստրը: Ավագ եղբոր՝ Հասանի մահից հետո՝ 669-ին Հուսայնը դարձավ ալիական տոհմի ղեկավար: Նա հայտնի դարձավ նրանով, որ ապստամբություն բարձրացրեց Օմայանների դեմ (որոնց իշխանությունը համարում էր անօրինական): Հուսայնը դլխավորեց եղիդ խալիֆայի դեմ ապստամբությունը: 680 թ. հոկտ. 10-ին Հուսայնի փոքրաթիվ ջոկատը հարձակման ենթարկվեց խալիֆայական 4000-անոց դորքի կողմից: Հուսայնն ու իր բոլոր ընկերները նահատակվեցին: Դա տեղի ունեցավ մի վայրում, որից ոչ հեռու հետագայում դոյացավ Քարբալա քաղաքը: Հուսայնի մահվան օրը բոլոր շիայականների կողմից նշվում է որպես սգո օր: (Husayn ibn Ali ibn Abi Talib, L. Veccia Vaglieri, EOI,

CD-ROM. (III: 607a), Ислам, энц. словарь, стр. 285):

31 Շիիներ – իսլամի մեջ այն շարժումը, որը պաշտպանում է Մարգարեի ընտանիքի առանձնաշնորհյալ դիրքը մահմեդական համայնքի քաղաքական ու կրոնական ղեկավարման հարցում: Անունը ծագում է «Շիաթ Ալի» – Ալիի կողմնակիցներ արտահայտությունից, որը հակադրվում էր «Շիաթ Օսման» արտահայտությանը: Վերջիններս սպանված Օսման խալիֆայի կողմնակիցներն էին: Մուհամմադի մահվան պահից սկսած հակասությունը ժառանգականության ու ընտրելիության կողմնակիցների միջև արդեն զոյություն ուներ: Այն սրվեց Օսման խալիֆայի օրոք, իսկ Ալիի կարճ դահակալության օրոք՝ հասավ իր գագաթնակետին: Ալին Մուհամմադի հորեղբորորդին էր ու նրա աղջկա՝ Ֆաթիմայի ամուսինը, ուստի նա մարգարեին ամենամոտ անձն էր: Ըստ շիիների Ալին ու նրա ժառանգները միայն կարող էին լինել օրինական խալիֆաներ: (Shia, W. Madelung, EOI, CD-ROM, (IX: 420a)).

32 Խարիջիներ – Տե՛ս Բալաղուրի, ծնթդր. 166:

33 ... արշավեց Հայաստան որի ժողովուրդն ապստամբել էր – Խոսքը 703-ի ապստամբության և հաջորդող երկու տարիների մասին է:

34 ... և ամենքին վառեց – Խոսքը 705 թվականի Խրամի ու Նախճավանի դեպքերի մասին է:

35 Ալ-Ռուրաս դետը – Գետ Գարրանդից հարավ, որ թափվում է Կասպից ծովը:

36 Գարիլի (Արդարիլի) դետը – Այստեղ հավանարար չփոթություն կա. պատմիչը օգտագործում է Դարիլի դետ արտահայտությունը, մինչդեռ հավանարար պետք է լիներ Արդարիլի դետ: (Վ. Տ.-Ղ.)

37 Մասլամա իբն Արդ ալ-Մալիք – Հայաստանի և Ատրպատականի կառավարիչ 725-729 թվականներին:

38 Ասիմ իբն Արդալլահ իբն Յազիդ ալ-Հիլալի – Տե՛ս Խալիֆա իբն Խայյաթ, ծնթդր. 64:

39 Իսհակ իբն Մուսլիմ ալ-Ուկայլի – Տե՛ս Բալաղուրի, ծնթդր. 167:

40 ... Հայաստանի կառավարիչ Ասիմ իբն Արդալլահ իբն Յազիդ ալ-Հիլալիին – Տե՛ս Խալիֆա իբն Խայյաթ, ծնթդր. 64:

41 Աբու Մուսլիմ – Աբբասյանների ապստամբական շարժման ղեկավար Խորասանում: Նա ծագումով պարսիկ էր: Աբու Մուսլիմը կապեր ստեղծեց շիայականների հետ և 737 թվականին նրանց հետևորդների մեջ էր: 741-742 թ. նա Մեքքայի բանտում էր, որտեղից նրան կարողացան ազատել Աբբասյանների ներկայացուցիչները: Աբու Մուսլիմին բերեցին Իմամ Իբրահիմ իբն Մուհամմադի մոտ, որը նրան համապատասխան հանձնարարություններով ուղարկեց Խորասան 745-746 թ-ին: Այստեղ իր կողմը դրավելով տեղական ուժերին՝ 747 թվականին Աբու Մուսլիմը հզոր ապստամբություն բարձրացրեց: Գրավեց Մերվը և աստիճանաբար նաև հարևան տարածքները՝ շարժվելով դեպի արևմուտք: Ի վերջո այս ապստամբությունը պատճառներից մեկը դարձավ Օմայան խալիֆայության անկման (750): Այն բանից հետո, երբ առաջին Աբբասյան խալիֆա Աբու-լ-Աբբաս ալ-Աֆֆահը անցավ իշխանության, Աբու Մուսլիմը մնաց որպես Խորասանի կառավարիչ: Սակայն նրա հարաբերությունները Աբբասյանների հետ (որոնք նաև նրան էին պարտական իշխանության դալու համար) բավական լարված էին: Մանավանդ Աբու Ջաաֆար ալ-Մանսուրի օրոք այդ հարաբերությունները էլ ավելի լարվեցին: Ըստ երևույթին Աբու Մուսլիմի մեծ հեղինակությունը հանդիսանում էր տալիս խալիֆային: Վերջապես, երբ Մանսուրը նրան հրավիրեց արքունիք, Աբու Մուսլիմը, կասկածելով , բայց և այնպես դնաց մայրաքաղաք, որտեղ էլ դավադրաբար սպանվեց: (Abu Muslim, S. Moscati, EOI, CD-ROM, (I: 141a)):

42 Մուհամմադ իբն Ասլ – Եղել է Հայաստանի կառավարիչ 750 թվականին: Նշանակել է առաջին Աբբասյան խալիֆա Աբու-լ-Աբբասը 133 հ. թ. (750-751): Նա հաղթեց

Մուսաֆիրին (նախորդ կառավարչին, որ դրավել էր իշխանությունը) ու սպանեց նրան: (Տեր-Ղևոնդյան, Արմ. ոստիկանների ժամանակագրությունը):

43 Մուսաֆիր իբն Քասիր – Կառավարել է 745-750 թթ-ին: Սա դրավեց իշխանությունը և 747-750 թթ. ապստամբության ժամանակ կռվում էր Իսհակի դեմ: Նրան սպանեց Մուհամմադ իբն Սուլը 133 հ. թ. (750-751): (Տեր-Ղևոնդյան, Արմ. ոստիկանների ժամանակագրությունը):

44 Հաշիմիյա – Արրասյանների մայրաքաղաքի անվանումը նախքան Բաղդադի կառուցումը: Այս անվանումը վերաբերում է ոչ թե կոնկրետ մի վայրի, այլ այն տրվում էր ամեն մի նոր բնակավայրի, որը խալիֆան ընտրում էր որպես նստավայր: Դինաստիայի հիմնադիր ալ-Սաֆֆահը Քուֆայից դուրս դալով հաստատվեց Կասր իբն Հուբայրայի դիմաց, որտեղ նա կառուցեց մի քաղաք այն կոչելով՝ Հաշիմիյա (Քուֆայի և Բաղդադի միջև ճանապարհի կեսին): 752 թ. ալ-Սաֆֆահը մեկ անգամ ևս տեղափոխվեց և հաստատեց իր մայրաքաղաքը ալ-Անբարի մոտ (նախկին Ֆիրուզ Սաբուր պարսկական քաղաքը), որը ևս կոչեց Հաշիմիյա, բայց չհասցրեց ավարտել, մահացավ 754-ին: (al-Hashimiyya, J. Lassner, EOI, CD-ROM, (III: 2656)):

45 Հասան իբն Կահթաբա – Տե՛ս Խալիֆա իբն Խայյաթ, ծնթդր. 72:

46 Յազիդ իբն Ուսայդ ալ-Սուլամի – Տե՛ս Բալաղուրի, ծնթդր. 168:

47 Կամախ (Քամխ) – Տե՛ս Խալիֆա իբն Խայյաթ, ծնթդր. 73:

48 Մուսա Վազիհ – Վազիհ ալ-Արրասի (775): Մանսուր խալիֆայի օրոք նշանակված վերջին ոստիկանն էր և շատ կարճ ժամանակ իշխեց: Սա Յակուբի պատմիչի պապն էր: (Տեր-Ղևոնդյան, Արմ. ոստիկանների ժամանակագրությունը):

49 Արու Ջաաֆարը կառուցեց Մամեստիա(Մասսիսա) քաղաքը – Արու Ջաաֆար ալ-Մանսուր Արրասյան խալիֆան վերականգնել է, բայց չի կառուցել Մամեստիա (Մասսիսա) քաղաքը:

50 Բարմաքի տոհմը – Պարսիկ Բարմաքյան ընտանիքը, որոնք Արրասյան խալիֆաների քարտուղարներ ու վեզիրներ էին: Նրանք ծագում էին դրադաչտական մոգերի ընտանիքից, որոնք եղել էին Բալխի մոտ գտնվող Նաուբահարի ատրուչանի քուրմերը: Նրանք նաև հայտնի էին, որպես հմուտ բժիշկներ: Բարմաք բառը ծագում է սանսկրիտ «Պարմակ» բառից, որը «ղեկավար, առաջնորդ» իմաստն ունի: Այս ընտանիքից առաջինը Խալիդ իբն Բարմաքն էր, որն ընդունեց իսլամը: Առաջին Արրասյան խալիֆա ալ-Սաֆֆահը նրան վստահեց բանակի և հողահարկի գանձման դիվանների քարտուղարությունը: Ալ-Մանսուրի օրոք Խալիդը շարունակեց կարևոր դեր խաղալ արքունիքում: Ապա չուրջ 7 տարի վարեց Թաբարիստանի կառավարչի պաշտոնը և լավ անուն վաստակեց: Հաջորդ խալիֆայի՝ Մահդիի օրոք, Խալիդը պաշտոնավարեց Ֆարսում, բայց շատ չանցած մահացավ 75 տարեկան հասակում: Որդին՝ Յահյան երկար տարիների պետական ծառայության փորձ ուներ, երբ արդեն հաջորդ խալիֆան՝ Հարուն ալ-Ռաշիդը նրան նշանակեց վեզիր: Նրան օգնում էին իր երկու որդիները՝ ալ-Ֆազլը և Ջաաֆարը: Տասնյոթ տարի Յահյան և իր որդիները իմաստուն կերպով վարեցին խալիֆայության տնտեսությունը: Նրանք այնպիսի իշխանություն ու հեղինակություն ունեին, որ որոշ հեղինակներ այդ տարիները (786-803) կոչում են Բարմաքյանների իշխանություն: Սակայն Հարուն ալ-Ռաշիդը որոշեց ոչնչացնել այս ընտանիքը նրանց մեջ վտանգ տեսնելով, կամ պարզապես նախանձելով: Մի դիշերվա մեջ (803 թ. հունվարի 9) Բարմաքյանները կոտորվեցին, իսկ նրանց առասպելական հարստությունը դրավվեց հարքունիս: (al-Baramika, D. Sourdel, EOI, CD-ROM, (I: 1033a)):

51 Ջաաֆար – Տե՛ս Յակուբի (պ.) ծնթդր. 50:

52 Խալիդ իբն Յազիդ իբն Ուսայդ ալ-Սուլամի – Կառավարիչ (794): Հիշվում է դրամի վրա. Առան 177 (793-794): Նրան նշանակել է Ֆազլը. (Տեր-Ղևոնդյան. Արմ. ոստիկանների ժամանակագրությունը):

53 ... Նշանակեց ալ-Արրաս իրն Ջարիր իրն Ցաղիղ իրն Ջարիր իրն Արդալլահ ալ-Բաջալիին – Հայաստանի կառավարիչ: Նրան նշանակեց Ռաչիդը (խալիֆա) Խալիդից հետո: (Տեր-Ղևոնդյան, Արմ. ոստիկանների ժամանակագրություն):

54 ... Նշանակեց Սաիդ իրն Սալմ իրն Կուտայրա ալ-Բահիլիին – Տե՛ս Բալադուրի, ծնթգր. 176:

55 Ցաղիղ իրն Մաղիաղ ալ-Շայբանի – Տե՛ս Դինավարի, ծնթգր. 18:

56 ... ուղարկեց Մուհամմադ իրն Զուհայր իրն ալ-Մուսայիր ալ-Դաբբիին - Հարուն ալ-Ռաչիդի նշանակած վերջին ոստիկանն էր. (Տեր-Ղևոնդյան, Արմ. ոստիկանների ժամանակագրություն):

57 Իսհակ իրն Սուլայման ալ-Հաշիմի - Արմինիայի կառավարիչ 811-813 թթ-ին: Հիշվում է դրամի վրա. Առան 196 (811-812): Նա իր փոխարեն Հայաստան ուղարկեց որդուն՝ Ցաղլին. (Տեր-Ղևոնդյան, Արմ. ոստիկանների ժամանակագրություն):

58 Արնաներ – Տվյալ դեպքում «արնա», կամ «արնա ալ-դաուլա» բառերը վերաբերում է խորասանցիներին և այլ ուժերի, որոնք աջակցելով Աբբասյաններին դարձել էին այդ տոհմի «որդեգրված» անդամները. նպաստել նրանց իշխանության դալուն և դրանից հետո էլ մնացել որպես ազդեցիկ քաղաքական ուժ, մինչև որ 9-րդ դարում այդ դերը ստանձնեցին թյուրք և այլ ծագումով զինվորականները: (al-Abna, B. Lewis, EOI, CD-ROM, (I: 102a)).

59 Աբդ ալ-Մալիք իրն Ջահհաֆ ալ-Աուլամի - Աբդ ալ-Մալիք իրն ալ-Ջահհաֆը հիշվում է դրամի վրա. Մաղան Բաջունայս 196 հ. թ. (811-812): Հավանաբար կարճ ժամանակ է իշխել որպես բռնացող (մուտաղալլիբ). (Տեր-Ղևոնդյան, Արմ. ոստիկանների ժամանակագրություն):

60 Թեոփիլոսը (Տուֆիլ) - Բյուզանդիայի Թեոֆիլ (Թեոփիլոս) կայսրը (829-842) (Իբն ալ-Ասիր, էջ 378):

61 Մալիքի [մաղհաբից] - Մահմեդական կրոնական իրավագիտության չորս ուղղություններից (մաղհաբներից) մեկը: Դրա հիմքում է դրված Իմամ Մալիք իբն Անասի ուսմունքը, որը մահացել է Մադինայում 795 թ.: (Malikiyya, N. Cottart, EOI, CD-ROM, (VI: 278a)):

62 Լուլուա – Տե՛ս Իբն Կուտայբա, ծնթգր. 10:

63 .... Ղուրանի ստեղծված լինելու հարցում – Մամուն խալիֆայի օրոք դարկ տրվեց այլ լեզուներից (մանավանդ հունարենից) թարգմանություններին, որոնք վերաբերում էին գիտությունների ամենատարբեր ճյուղերին: Դրանք իրենց հերթին խթանեցին գիտությունների զարգացմանը խալիֆայության մեջ: Այդ նույն ժամանակ առաջացավ Մուտազիլիների հոսանքը, որոնք ռացիոնալիստական, ոչ դոգմատիկ մոտեցումներ էին ցուցաբերում կրոնա-փիլիսոփայական չատ հարցերի նկատմամբ: Այդ ժամանակ քննարկվող կարևորագույն հարցերից մեկն այն էր, թե արդյոք Ղուրանը ստեղծված մի բան է, թե դա միշտ գոյություն է ունեցել: Մուտազիլիները գտնում էին, որ այն ստեղծված է և ընդհանրապես միայն Աստված չի ստեղծված և հավերժական է: Մամուն խալիֆան ինքը ջերմորեն պաշտպանում էր այս տեսակետը և նույնիսկ ուժով ստիպում ընդունել այն: (al-Mamun, M. Rekaya, EOI, CD-ROM, (VI: 331a)):

64 Մուհամմիրները (խուռամյաններ) - կամ մուհամմարաները: Տե՛ս Խալիֆա իբն Խայյաթ, ծնթգր. 76:

65 Սահլ որդի Սմբատի – Սմբատի որդի Սահլը (Սահլ Սմբատեան): Տե՛ս Դինավարի, ծնթգր. 23:

66 Մուհամմադ իրն Սուլայման ալ-Ազդի ալ-Սամարկանդի - Արմինիայի կառավարիչ 836-837 թթ.: Աֆշինը, որն զբաղված էր Ատրպատականում, սրան նշանակեց Արմինիայի կառավարիչ: Սրա դեմ ապստամբեցին Սահլ Սմբատյանը և ուրիշներ. (Տեր-Ղևոնդյան, Արմ. ոստիկանների ժամանակագրություն):

67 Մուհամմադ իբն Խալիդ Բուխարախուդահ - Արմինիայի կառավարիչ 838-839 թթ. ին: Աֆշինը նրան նշանակեց 223 հ. թ. (837-838), որպեսզի հանդարտեցնի երկիրը և նա կռվեց ծանարների դեմ: (Տեր-Ղեոնդյան. Արմ. ոստիկանների ժամանակագրություն):

68 Ալի իբն ալ-Հուսայն իբն Սիրա ալ-Կայսի - Արմինիայի կառավարիչ 840-ին: Թույլ անձնավորություն լինելու պատճառով նրան կոչում էին յատիմ(որը). (Տեր-Ղեոնդյան. Արմ. ոստիկանների ժամանակագրություն):

69 Իբրահիմ ալ-Մուայադ - Գուցե սա այն Իբրահիմն է, որի մասին հաղորդում է Թովմա Արծրունին և որը կառավարիչ է նշանակվել 856-ին: (Տեր-Ղեոնդյան. Արմ. ոստիկանների ժամանակագրություն):

70 ... ոտքի կանգնեցին մի խումբ պատրիկներ և ուրիշներ ու բռնացան իրենց դավաճաններում – Խոսքը 850-855 թվականների ապստամբության մասին է:

71 Աբու Սաիդ Մուհամմադ իբն Յուսուֆ - Աբու Սաիդ Մուհամմադ իբն Յուսուֆ ալ-Մարուազին (850-851) կառավարիչ նշանակվելով այդպես էլ չիշխեց: Հայ պատմիչների հիշած Ապուսեթն է, որը եկավ հարկերը ծանրացնելու, բայց հայ նախարարները նրան սահմանից ետ ուղարկեցին. Թովմա, 107-108: Նշանակվել էր Մուտավաքքիլ խալիֆայի կողմից և մեկ տարի անց 236 հ. թ. Շավվալ 22-ին (28 ապրիլի 851) մահացել. Tabari, IX, 185: Հարկերի դծով նրա տեղակալն էր Մուսա իբն Զուրարան, Թովմա, 111: (Տեր-Ղեոնդյան, Արմ. ոստիկանների ժամանակագրություն):

72 ... նշանակեց նրա որդուն՝ Յուսուֆին – Յուսուֆ իբն Մուհամմադ ալ-Մարուազի (851-852): Տե՛ս Բալաղուրի, ծնթդր. 181:

73 ... ավաղ (Քարիբ) Բուղային – Տե՛ս Բուղա ալ-Քարիբ, Բալաղուրի, ծնթդր. 149:

74 Մուսա իբն Զուրարա - Տե՛ս Բալաղուրի, ծնթդր. 189:

75 Ադրակ (ալ-Բակ) - Տե՛ս Բալաղուրի, ծնթդր. 191:

76 Համադասպի որդի Աչոտ (Աչութ իբն Համդա) - Աչոտ Համադասպի որդի. Տե՛ս Բալաղուրի, ծնթդր. 190:

77 Մուհամմադ իբն Խալիդ իբն Յազիդ իբն Մազիադ ալ-Շայբանի - Բուղայից հետո Մուտավաքքիլի կողմից նշանակվեց Արմինիայի ոստիկան 857 թ.: Սրանից հետո մի քանի տարվա անորոշություն կա և հայտնի չէ թե ով էր Արմինիայի կառավարիչը: (Տեր-Ղեոնդյան, Արմ. ոստիկանների ժամանակագրություն):

78 Ահմադ ալ-Մուստաին - Աբբասյան խալիֆա (862-866):

79 Մուտազզ - Աբբասյան խալիֆա (866-869):

80 ... թուրքերի ապստամբությունից – Խոսքը թյուրքերից կազմված խալիֆայական թիկնազորի ապստամբելու մասին է:

81 Մուհամմադ իբն ալ-Վասիկ - Աբբասյան խալիֆա (842-847):

82 Ահմադ ալ-Մուտամիդ Ալալլահ - Աբբասյան խալիֆա, Մուտավաքքիլի որդին: Նա ընտրվեց խալիֆա 870 թվականին՝ այն բանից հետո, երբ մահացավ ալ-Մուհտադի խալիֆան: Ալ-Մուտամիդը իշխեց 870-892 թվականներին, բայց նրա իշխանությունը չատ թույլ էր: Խալիֆայությունը մեծ թափով տրոհվում ու քայքայվում էր: (al-Mutamid, H. Kennedy, EOI, CD-ROM, (VII: 765b)):